

ΤΟ ΣΥΝΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ Ο ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

1. Στο Συνοδικό της Θεσσαλονίκης, ύστερα από το όνομα Γρηγόριος, του πρώτου αρχιεπίσκοπου της τουρκοκρατίας στη Θεσσαλονίκη, συναντούμε το όνομα Νήφων, που είναι και το τελευταίο του Συνοδικού με αριθμό 63¹. Ἀλλά ὁ Νήφων αὐτὸς εἶναι ἄραγε διάδοχος τοῦ Γρηγόριου στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τῆς Θεσσαλονίκης; Γιατὶ γι' αὐτόν, ἐξὸν ἀπὸ τὴν ἀναγραφή τοῦ ὀνόματός του στὸ Συνοδικό, δὲν ἔχουμε κανένα ἄλλο στοιχεῖο πὼς ὑπῆρξε ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης, μὰ οὔτε καὶ καμὴν ἄλλη ἀπόδειξη πὼς διαδέχεται αὐτὸς τὸ Γρηγόριο. Ὅπως βεβαιώνει μάλιστα ὁ Petit, πὺ μελέτησε καὶ σχολίασε τὸ Συνοδικό, «Après le nom de Grégoire, le Synodicon ajoute celui de Nyphon, mais d'une écriture bien differente provenante d'une troisième main»². Αὐτὴ ἡ διαφορὰ γραφῆς πὺ παρουσιάζει τὸ Συνοδικό στὸ ὄνομα Νήφων, ἐπειδὴ δὲν ἔχουμε συνέχεια ἄλλων ὀνομάτων, μὰς κάνει ν' ἀμφιβάλουμε ἂν πραγματικὰ αὐτὸς διαδέχεται σὰν ἀρχιεπίσκοπος τὸ Γρηγόριο. Γιατὶ ἀπὸ ἓνα Γράμμα τοῦ ἀρχιεπίσκοπου τῆς Θεσσαλονίκης Μεθόδιου, ἀπὸ τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1453, μαθαίνουμε πὼς τὸ Γρηγόριο τὸν διαδέχεται ὄχι ὁ Νήφων, μὰ ὁ Μεθόδιος³.

Στὸ Γράμμα του αὐτὸ πὺ προορίζεται γιὰ τὸν Ὀδηγητριανὸ Καστοριανὸ ὁ Μεθόδιος γράφει: «...ὁ πρὸ ἐμοῦ μακαρίτης καὶ αὐίδιμος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης κύρ Γρηγόριος πρὸς τὸν Καστοριανὸ κύρ Ὀδηγη-

1. P e t i t L., Le Synodicon de Thessalonique, «Échos d'Orient», τ. 18 (1916-1918), σ. 240 καὶ 241.

2. P e t i t, Le Synodicon de Thessalonique, σ. 251. Ὁ Mercati μάλιστα καὶ ὁ de Cavalieri, πὺ περιέγραψαν τὸ Βατικανικὸ Ἑλληνικὸ κώδικα 172 μὲ τὸ Συνοδικό, στὸ σημεῖο αὐτὸ προσθέτουν: «post Gregorii mortem librarius alter ejus elogium f. 181r inseruit; tertia manus f. 181 elogium successoris adjecit Νήφωνος τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότη τοῦ θειωτάτου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης etc. πολλὰ τὰ ἔτη». (Codices vaticani Graeci, recenserunt Johannes Mercati, Bibliothecae Vaticanae Praefectus, et Pius Franchi de Cavalieri, Tom. I, Codices 1-329. Romae 1923, σ. 196, ἀρ. 4).

3. Εὐ σ τ ρ α τ ι ἄ δ η Σ. (πρ. Λεοντοπόλεως), Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς ἐν Θεσσαλονίκη, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τ. 1 (1917), σ. 133. Τὰ Γράμματα αὐτὰ ἀργότερα τὰ ξαναδημοσίεψε ὁ καθηγητῆς Α. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, σὰν Παράρτημα στὴ μελέτη του, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1430, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τ. 20 (1936), σ. 71-73.

τριανὸν προσωπικῶς διὰ Γράμματος (ἔδωκε δηλαδὴ τὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς)...νῦν δὲ εἰς τὴν ἡμῶν Μετριότητα ἀναδραμῶν (ὁ Καστοριανὸς) καὶ τὸ Γράμμα ἐμφανίσας ἐδεήθη καὶ παρεκάλεσεν αὐτὴν ἵνα καὶ Γράμμα αὐτῆς λάβῃ...ἵνα τὸ στέργον καὶ βέβαιον ἔχη τὸ δηλωθὲν Γράμμα τοῦ πρὸ ἐμοῦ ἀοιδίμου ἀρχιερέως... Τοῦτο γὰρ ἦν ὁ σκοπὸς καὶ τοῦ μακαρίτου ἀρχιερέως ἐκείνου (τοῦ Γρηγορίου δηλαδὴ) καὶ τῆς ἡμῶν Μετριότητος»¹.

2. Τὸ Γράμμα αὐτὸ ἔχει τὴν ἱστορία του: Ὅταν πῆραν οἱ Τοῦρκοι τὴ Θεσσαλονικὴ ὀριστικὰ στὰ 1430 (29 τοῦ Μάρτη) τοὺς ναοὺς της, ἄλλους τοὺς ἄφησαν οἱ Θεσσαλονικιοὶ ἀλειτούργητους, ὥστε μὲ τὸν καιρὸ νὰ ἐρειπωθοῦν κι ἄλλους τοὺς πῆραν οἱ Τοῦρκοι εἴτε γιὰ κατοικίες τους τὸν πρῶτο καιρὸ εἴτε γιὰ τζαμιά τους ἀργότερα. Στους Θεσσαλονικιοὺς ἄφησαν γιὰ τὶς θρησκευτικὰς ἀνάγκες τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς Ἁγίας Σοφίας, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς², πού τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τοὺς ἔλεγαν καθολικοὺς, ὕστερα ἀπὸ πολλὰς προσπάθειες τοῦ ἀρχιεπίσκοπου Γρηγορίου³. Τὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ὅμως πού κινδύνευε ὄχι μονάχα νὰ τὸν πάρουν οἱ Τοῦρκοι, μὰ καὶ νὰ κατερειπωθεῖ ἀπὸ ἀφροντισιά, ὁ Γρηγόριος τὸν ἀνάθεσε μὲ Γράμμα του στὸν Ὁδηγητριανὸ Καστοριανὸ καὶ στὰ δύο του παιδιὰ Δημήτριο καὶ Ἰωάννη μὲ τὴν ὑποχρέωση «...ἐπιμελεῖσθαι πρῶτον μὲν τῆς ψαλμωδίας αὐτοῦ καὶ λυχνοκαΐας, ἔπειτα δὲ τῆς βοηθείας αὐτοῦ καὶ βελτιώσεως κατὰ δύναμιν... Ἔτι ὀφείλουσι νῦν κτίζειν καὶ τὸ σύνολον τοῦ ναοῦ οἴκημα...»⁴.

3. Μὲ τὸ δικαίωμα λοιπὸν πού τοῦ ἔδινε τὸ Γράμμα τοῦ Γρηγορίου, ὁ Καστοριανὸς φρόντιζε τὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ὡς τὰ 1453, καὶ ἀφοῦ πέθανε ὁ Γρηγόριος. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀρχιεπίσκοπο τῆς Θεσσαλονίκης χειροτονοῦν τὸ Μεθόδιο. Γι'αὐτὸ καὶ τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1453 βλέπουμε τὸν Καστοριανὸ νὰ πηγαίνει στὸ νέο ἀρχιεπίσκοπο Μεθόδιο καὶ νὰ παίρνει καὶ ἀπ' αὐτὸν Γράμμα, πού νὰ ἀνανεώνει τὸ κύρος τοῦ Γράμματος τοῦ Γρηγορίου,

1. Εὐστρατιάδης, Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς, σ. 133. Βακαλοπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 72-73.

2. Νομίζω πὼς ὁ τέταρτος καθολικὸς ναὸς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ ἢ ζωὴ της στὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ἦταν ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Τὸ πρόβλημα τὸ ἐξετάζω στὴ μελέτη μου «Ὁ τέταρτος καθολικὸς ναὸς τῆς Θεσσαλονίκης στὸ Χρονικὸ τοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστη», πού θὰ δημοσιευθῆ στὰ «Βυζαντινά», τ. 5.

3. «...πολλὴν τὴν σπουδὴν ὑπὲρ τούτων τοῦ ποιμένου εἰσενεγκόντος» (Ἄναγνώστης I, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, Μονωδία ἐπὶ τῆ ἀλώσει τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰσαγωγή-Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Γιάννης Τσάρα, Θεσσαλονικὴ 1958, 62, 5-6).

4. Εὐστρατιάδης, Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς, σ. 132, πρβλ. καὶ 133. Βακαλοπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 73, πρβλ. καὶ 72.

γιά νά συνεχίσει καί μελλοντικά ἀνενόχλητος τὸ καθῆκον του στὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἐπὶ τὸ Γράμμα αὐτὸ τοῦ Μεθόδιου ἐκεῖνο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ περισσότερο εἶναι ἡ πληροφορία του πὼς διάδοχος τοῦ Γρηγόριου στὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Μεθόδιος. Ἐὰν ὅμως ἀνάμεσα στὸ Γρηγόριο καί στὸ Μεθόδιο μεσολαβοῦσε κάποιος ἄλλος ἀρχιεπίσκοπος, ὁ Καστοριανὸς θὰ παρουσίαζε στὸ Μεθόδιο ὄχι τὸ Γράμμα τοῦ Γρηγόριου, μὰ τοῦ διαδόχου του, γιατί ὁ Καστοριανὸς ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ζητήσῃ καί ἀπὸ αὐτὸν νὰ παρατείνει τὸ κύρος τοῦ Γράμματος τοῦ Γρηγόριου, ὅπως ζήτησε καί ἀπὸ τὸ Μεθόδιο. Οὔτε πάλι ὁ Καστοριανὸς μὰ οὔτε καί ὁ Μεθόδιος θὰ μπορούσαν ν' ἀγνοήσουν τὸν ἐνδιάμεσο ἢ τοὺς ἐνδιάμεσους ἀρχιεπίσκοπους καί νὰ μεταχειριστοῦν σὰν δικαιολογητικὸ γιὰ τὸ δεύτερο αὐτὸ Γράμμα, μονάχα τὸ Γράμμα τοῦ Γρηγόριου. Ἦταν ἀντίθετα συμφέρο τοῦ Καστοριανοῦ νὰ παρουσιάσει Γράμματα καί τῶν ἐνδιάμεσων ἀρχιεπισκόπων στὸ νέο ἀρχιεπίσκοπο Μεθόδιο, ἀλλὰ καί ὁ Μεθόδιος πάλι εἶχε σοβαροὺς λόγους νὰ μνημονέψῃ τὰ Γράμματα καί τῶν προηγούμενων ἀρχιεπισκόπων, γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐνέργειά του αὐτῇ στὸ μικρὸ του ποίμνιο. Ἐλλὰ τότε ὁ Μεθόδιος δὲ θὰ ἔγραφε: «...ὁ πρὸ ἐμοῦ μακαρίτης καί ἀοίδιμος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης κύρ Γρηγόριος...» μὰ θὰ μεταχειριζόταν τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιεπίσκοπου ποῦ διαδέχτηκε αὐτὸς καί ποῦ αὐτοῦ τὸ Γράμμα ἔπρεπε νὰ τοῦ παρουσιάσῃ ὁ Καστοριανός. Ἐτσι, ἂν μεσολαβοῦσε ὁ Νήφων σὰν διάδοχος τοῦ Γρηγόριου, σύμφωνα μὲ τὴν ἀναγραφὴ τοῦ Συνοδικοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ Καστοριανὸς θὰ παρουσίαζε στὸ Μεθόδιο τὸ Γράμμα τοῦ Νήφωνα καί στὴν ἀνάγκη καί τοῦ Γρηγόριου, ἂν τοῦ τὸ ζητοῦσε καί αὐτό, γιὰ νὰ ἴδῃ τὴ συνέχεια τοῦ καθήκοντος ἢ καί τοῦ δικαιώματος τοῦ Καστοριανοῦ, νὰ φροντίζει αὐτὸς μὲ τὰ παιδιά του τὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Στὴ φράση του μάλιστα «...καὶ Γράμμα...» τὸ καὶ θέλει ἴσα-ἴσα νὰ συνδέσῃ τὸ Γράμμα τοῦ Γρηγόριου μὲ τὸ Γράμμα τὸ δικό του. Τὸ Γράμμα του πάλι αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ τὸν πρῶτο καιρὸ ποῦ χειροτονήθηκε ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Καστοριανὸς ἀκόμα δὲν πῆρε Γράμμα ἀπὸ τὸ Νήφωνα, γιατί αὐτὸς μπορεῖ νὰ εἶχε βέβαια τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐξαρχοῦ ἢ τοῦ τοποτηρητῆ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης, δὲν εἶχε ὅμως τὸ βαθμὸ τοῦ ἀρχιεπίσκοπου. Γιατὸ καί τὸ Γράμμα του ποῦ θὰ ἔπαιρνε ὁ Καστοριανός, δὲ θὰ εἶχε τὸ κύρος ποῦ εἶχαν τὰ Γράμματα τοῦ Γρηγόριου καί ἀργότερα τοῦ Μεθόδιου.

Στὸ ἀναμεταξὺ ποιὸς ἢ ποιοὶ ἀρχιεπίσκοποι μεσολάβησαν; Ποιοὶ διοικούσαν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφότου πέθανε ὁ Γρηγόριος ὡς τὰ 1453 ποῦ βλέπουμε ἀρχιεπίσκοπο τὸ Μεθόδιο; Πῶς βρέθηκε τ' ὄνομα τοῦ Νήφωνα στὸ Συνοδικὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ὕστερ' ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ Γρηγόριου;

4. Ἐπειδὴ τὶς πρῶτες μέρες, ποῦ πῆρε τὴ Θεσσαλονίκη ὁ Μουράτ,

συμπεριφέρθηκε στοὺς Θεσσαλονικίους, ποὺ μπόρεσαν νὰ ξαγοράσουν τὴν ἐλευθερία τους καὶ νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους, μὲ καλοσύνη, τοὺς δημιούργησε τὴν αὐταπάτη πῶς κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῶν Τούρκων θὰ ζήσουν ἡσυχὰ καὶ εἰρηνικά. Ἄλλὰ τὴν ἀληθινὴ ὄψη τῆς τουρκοκρατίας θὰ τὴν καταλάβουν ὕστερ' ἀπὸ δύομιση περίπου χρόνια, ποὺ πέρασε γιὰ δευτέρα φορά ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ὁ Μουράτ καὶ ἄλλαξε ταχτική ἀπέναντί τους. Τώρα γιὰ τὸν ἑλληνισμό τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχίζουν νὰ ξημερώνουν μέρες μαῦρες καὶ οἱ καιροὶ ποὺ τὸν περιμένουν θὰ εἶναι φαρμακεροί. Μιὰ πρώτη εἰκόνα σύντομη, ἀλλὰ ἐκφραστικὴ γιὰ τὸ τί τοὺς περίμενε τὴ δίνει ὁ Ἄναγνώστης στὸ τέλος τοῦ Χρονικοῦ του (κεφ. 20, σ. 58-62), ὅπου κλείνει τὴ διήγησή του. Γιατὸ καὶ ὅταν πεθάνει ὁ Γρηγόριος, δὲ θάναί εὐκολο πιά στοὺς Θεσσαλονικίους νὰ χειροτονήσουν ἄλλον ἀντικαταστάτη του· τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα θὰ χρειαστῆ νὰ τὴ διοικεῖ πάντοτε προσωρινὰ κι ἀτέλειωτα κάποιοι ἐξαρχοὶ ἢ κάποιοι τοποτηρητῆς. Γιατὸ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Γρηγόριου ἡ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης παρουσιάζει κάποια σημεῖα σκοτεινά¹. Ὅπως λίγο πρὶν στὴ Θράκη καὶ στὴν ἄλλη Μακεδονία, ἀφότου ἔβαλαν πόδι στὴν Εὐρώπη οἱ Τούρκοι στὰ 1354 βλέπουμε μιὰ γενικὴ ἐξάρθρωση στὴν ἐπισκοπικὴ διοίκηση, τὸ ἴδιο παρατηροῦμε καὶ στὴν Ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση τῆς Θεσσαλονίκης². Ὁ πρῶτος ἀρχιεπίσκοπὸς τῆς τῆς τουρκοκρατίας Γρηγόριος, ποὺ στὶς γραφτὲς πηγὲς τὸν συναντοῦμε γιὰ πρώτη φορά στὰ 1432, ἀντιμετώπισε πλῆθος δυσκολίες, ὅσο νὰ νοικοκυρέψει τὴν Ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης³. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά δὲν τοῦ εἶχαν μείνει ἱερεῖς γιὰ νὰ λειτουργοῦν οἱ ναοί, ὅσοι ἔμειναν στὰ χέρια τῶν Θεσσαλονικῶν καὶ μποροῦσαν νὰ τοὺς μεταχειριστοῦν, γιατί τοὺς εἶχαν πάρει ὅλους αἰχμάλωτους οἱ Τούρκοι τὶς τρεῖς πρῶτες μέρες τῆς ἄλωσης. Αὐτὸ βεβαιώνει καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Γρηγόριου Μεθόδιος⁴. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔπρεπε νὰ συγκρατήσῃ ὅσους περισσότερους ναοὺς μποροῦσε, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πάρουν ὅλους οἱ Τούρκοι. Καὶ κοντὰ σ' ὅλα αὐτὰ ἔπρεπε ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τόσα βασικὰ προβλήματα τοῦ ποιμνίου του σὲ ὥρες δύσκολες σὰν αὐτὲς ποὺ περνοῦσαν τότες οἱ Θεσσαλονικιοί.

Τὸ Γρηγόριο, ὅπως λέει ὁ Petit, τὸν βρίσκουμε γιὰ τελευταία φορά στὴ Θεσσαλονικὴ στὰ 1439⁵. Ὅταν ὕστερα χήρεψε ὁ ἐπισκοπικὸς τῆς θρόνος,

1. Petit, Le Synodicon de Thessalonique, σ. 251, πρβλ. καὶ 240.

2. Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi, ἔκδ. Miklosich καὶ Müller, Wien 1860-1890, τ. 6 (I 558)· II, σ. 129, 449 κ.λ.

3. Ἄναγνώστης, «...ἐκκλησία συνέστη...» (58, 22).

4. «Ἐπειδὴ οἱ πλείους τῶν κληρικῶν καὶ τῶν ἄλλων ἔτι ἐναἰχμαλωσία ἦσαν...» (Εὐστρατιάδης, Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς, σ. 133). Βακαλόπουλος, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 72.

5. Petit, Le Synodicon de Thessalonique, σ. 251.

φαίνεται πώς δὲ χειροτόνησαν ἀρχιεπίσκοπο, μὰ περιορίστηκαν νὰ διοικήθῃ τὴν Ἐκκλησία κάποιος τοποτηρητής. Ἀπὸ τὸ Γράμμα τοῦ Μεθόδιου κιάλας συμπεραίνουμε πὼς ἡ κατάσταση αὐτὴ κράτησε ὡς τὰ 1453, πού ἐγινε ἀρχιεπίσκοπος αὐτός. Γιαυτὸ ὁ Νήφων δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀρχιεπίσκοπος, μὰ τοποτηρητής, χωρὶς νὰ ξέρουμε πόσο ἔμεινε στὸ ἀξίωμα αὐτό. Τὸ Συνοδικὸ ἐξάλλου τὸ ἔχουν συντάξει γύρω στὰ 1440. Δὲν τὸ συνεχίζουν ὡστόσο, γιατί ἡ κατάσταση εἶναι θολή καὶ δὲν ἀφήνει περιθώριο νὰ χειροτονήσουν ἀρχιεπίσκοπο.

Ἄν χειροτονοῦσαν ἄλλον ἀρχιεπίσκοπο, μόλις πέθανε ὁ Συμεών, ἕξι μῆνες δηλαδή πρὶν πέσει ἡ Θεσσαλονίκη¹, ὁ Ἀναγνώστης θὰ τὸ ἔγραφε αὐτὸ ὡς εἶναι καὶ μὲ τὸ γενικὸ τρόπο, πὸ μεταχειρίζεται ἀρκετὲς φορὲς στὸ γράψιμό του. Τὴ φράση του μάλιστα «ποιμὴν τε τῆ πόλει κεχειροτόνητο»² τὴ γράφει μὲ ἱκανοποίηση, γιατί δείχνει ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ παρηγορητικὰ γεγονότα γιὰ τοὺς Θεσσαλονικιοὺς στὰ πρῶτα δύσκολα καὶ σκοτεινὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας καὶ ἐκφράζει μιὰν ἀλήθεια ἀναμφισβήτητη. Σ' ἐμᾶς δὲ μένει παρὰ νὰ ὀρίσουμε πότε ἐγινε αὐτό. Ἄν λοιπὸν συσχετίσουμε τὴν εἰδηση γιὰ τὴ χειροτονία ἀρχιεπίσκοπου στὴ Θεσσαλονίκη ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Συμεών, τὴν εἰδηση γιὰ τὴ χρονολογία πὸ ἦρθε γιὰ δευτέρη φορὰ στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Μουράτ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλωσή της³, ὅπως μᾶς βοηθάει νὰ τὴν καθορίσουμε τὸ Γράμμα τοῦ Γρηγόριου, καθὼς καὶ τὴ χρονολογία τοῦ Γράμματός του στὸν Καστοριανὸ καὶ στὰ παιδιὰ του νὰ ἀναλάβουν τὴ φροντίδα τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς⁴, φτάνουμε στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ Γρηγόριος χειροτονήθηκε ἀρχιεπίσκοπος ὄχι στὰ μέσα τοῦ 1430, ὅπως δέχεται ὁ Petit, μὰ στὸ τέλος τοῦ 1431 ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1432⁵. Ὁ Ἀναγνώστης ἀκόμα δὲν εἶναι μονάχα πὸ ζεῖ ὁ ἴδιος τὰ περισσότερα γεγονότα πὸ διηγείται, μὰ καὶ ἐνδιαφέρεται ζωηρὰ γιὰ ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὴν Ἐκκλησία. Ἐπειτα ἡ χειροτονία ἀρχιεπίσκοπου ἦταν τὸ πρῶτο βῆμα τῶν Θεσσαλονικιῶν καὶ γιὰ τὴν κοινοτικὴ τους ὀργάνωση. Ὅλο τὸ κεφάλαιο μάλιστα 19 (σ. 56-58) τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Ἀναγνώστη μιλάει γιὰ τὴν ὀργάνωσή τους τὴν κοινοτικὴ μὲ κέντρο τὴν Ἐκκλησία. Ὅλ' αὐτὰ ὅμως γίνονται, ἀφοῦ ξαναγύρισαν σιγά-σιγά χίλιοι περίπου Ἕλληνες στὴ Θεσσαλονίκη.

1. Ἀναγνώστης, 22, 5-6

2. Ἀναγνώστης, 58, 21-22.

3. Ἀναγνώστης, 58, 32-33.

4. Εὐστρατιάδης, Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς, σ. 132. Βακαλοπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 72.

5. Petit, Le Synodicon de Thessalonique, σ. 250. Τοῦ ἴδιου, Les évêques de Thessalonique, «Échos d'Orient» τ. 5 (1902), σ. 96. Τοῦ ἴδιου, Nouveaux évêques de Thessalonique, «Échos d'Orient», τ. 6 (1903), σ. 295.

Ἄλλὰ οἱ Θεσσαλονικιοὶ αὐτοί, γιὰ νὰ ξαναγυρίσουν στὴν πατρίδα τους, χρειάστηκε νὰ περάσει καιρὸς. Αὐτὸ θὰ τὸ καταλάβουμε καλύτερα ἂν μεταφερθοῦμε στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ τρόμου ποὺ κυριαρχοῦσε γύρω στὴ Θεσσαλονίκη τὸν πρῶτο καιρὸ τῆς ἄλωσής της καὶ στὶς δύσκολες συνθήκες συγκοινωνίας ποὺ ὑπῆρχαν τότε σὲ μιὰ περιοχὴ ἀναστατωμένη ἀπὸ τοὺς πολέμους Τούρκων, Βενετσιάνων καὶ Βυζαντινῶν.

Ὡστε στὸ Συνοδικὸ τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Νήφων, τελευταῖος αὐτὸς μὲ ἀριθμὸ 63, ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ Γρηγόριο, δὲν εἶναι ἀρχιεπίσκοπος, διάδοχός του, μὰ κάποιος τοποτηρητὴς τῆς Μητρόπολης. Τὸ Γράμμα τοῦ Μεθόδιου βεβαιώνει ἀναμφισβήτητα πὼς σὰν ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης διαδέχεται αὐτὸς τὸ Γρηγόριο¹.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΑΣ

RÉSUMÉ

J e a n T s a r a s, Le Synodicon de Thessalonique et le successeur de l'archevêque Grégoire.

L'auteur, se basant aux lettres publiées par S. Evstratiadis, en 1917, la première de l'archevêque Grégoire, du mois de Juillet de 1432, et la seconde de Méthode, du mois d'Octobre de 1453, fait un rapprochement de deux lettres et conclut que Niphon, mentionné au S y n o d i c o n de Thessalonique après Grégoire n'est pas un archevêque successeur de Grégoire, mais un l o c u m t e n e n s.

D'ailleurs, le nom Niphon est mentionné par un autre copiste que cel de Grégoire et en même temps la liste s'arrête au dernier nom.

1. Ὁ L. P e t i t, ποὺ κατὰ γινε συστηματικὰ μὲ τὸ Συνοδικὸ τῆς Θεσσαλονίκης (P e t i t L., Le Synodicon de Thessalonique, «Échos d'Orient», τ. 18 (1916-1918), σ. 236-254. Τ ο ὕ ἱ δ ι ο υ, Les évêques de Thessalonique, «Échos d'Orient», τ. 4 (1901), σ. 136-145 καὶ 212-221 καὶ 5 (1902), σ. 26-33, 90-97, 150-156. Τ ο ὕ ἱ δ ι ο υ, Nouveaux évêques de Thessalonique, «Échos d'Orient», τ. 6 (1903), σ. 292-298. Τ ο ὕ ἱ δ ι ο υ, Macaire de Thessalonique, «Échos d'Orient» τ. 8 (1905), σ. 272-274), βρῆκε σ' αὐτὸ καὶ ἀνακρίβειες καὶ ἀτέλειες· μὲ τὴ βοήθεια κιόλας ἄλλων πηγῶν τὸ συμπλήρωσε, ὥστε τὰ 63 ὀνόματα τῶν ἀρχιεπισκόπων γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 770-1440 νὰ γίνουν 73 (P e t i t, Le Synodicon de Thessalonique, σ. 252-254).